

TÜRKÖYE SELÇUKLU ŐEHÖRLERÖNDE “MEYDAN” KÖLTÖRÖ*

Tölay Metin*

Özet

Tarihî mekânlar yerle im birimlerinin varolu sürecinde vücut bulan, ahzi mevki etti i yerin bütününi yansıtan canlı hafızalardır. Bu cümleden meydanlar, ehrin tasavvur edilebilen kimli ini yansıtan muhtelif zihinlerin mü terek mekânlarıdır. ehrin ruhunu ta ıyan meydanlarda, medeniyetin hayat bulması ile medenî költürün idraki sunulur. Toplum hayatının önemli bir yapısı olan meydanların tarihi yeni de ildir. Neredeyse yerle im birimlerinin olu umu ile muasır; bünyesinde barındırdı ı di er te ekköller kadar eskidir. Selçuklu ehirlerini te kil eden temel unsurlardan biri de “meydan”dır. Meydan, Selçuklu ehirlerinde Selçuklu hükümdarlarından reayaya her kesimden insanı bulu turan bir nevi ehir költürünün bile eni olarak temayüz eder. Bu makalede Horasan ve bilhassa Anadolu co rafyasında Selçuklular tarafından yapılandırılan ehirlerde vaki olan meydan’a dairler özellikleri ile metodsal çerçevede incelenmeye çalı ılmış tır. Böylece siyasî, sosyal tüm tarihî geli melere bu pencereden ık tutarak katkı sa lamak amaçlanmı tır.

Anahtar Kelimeler: *Selçuklular, Ortaçağ, Şehir, Meydan, Költür.*

Abstract

“Square” Culture in Cities of Anatolian Seljuks

Historical places which find their existence in their own living period are living memories which reflects full extent of that location. As an instance of this, squares are various common intellects which reflect the imaginable identity of a city. In piazzas where the soul of the city is sheltered, comprehension of existing civilized culture is exposed through nascence of civilization. The history of squares which constitute an essential part of social life is not recent. It is as ancient as settlements, and as other entities hosted within its texture. One of the essential elements which constitute Seljuqid cities is square. Square becomes prominent as sort of component of a city culture which brings all individuals together from Seljuqid Sultans to community. This article tries to investigate characteristics of the squares located in Seljuqid cities within the geography of Khorasan and especially Anatolia through a methodical framework. Thus, from this perspective, it is aimed to make contribution by elucidating all historical political and social developments.

Keywords: *Seljuks, Middle Age, City, Square, Culture.*

* Bu makale, 27-30 Eylül 2010 tarihinde Kayseri’de düzenlenen I. Uluslararası Selçuklu Sempozyumunda sunulan aynı ba lıklı bildirinin geni letilmi halidir.

* Yrd. Doç. Dr., Abant zzet Baysal Üniversitesi, Bolu, koyuncuoglu_t@ibu.edu.tr

Giriş Bir Varoluş ve Hafıza Mekânı Üehir ve Meydan

Zaman içinde tarihin vaki oldu u her yer insana dair izler ta ır. Bu mekânlar tarihin zemini olmak yanında bizzat ahitlikleriyle de çok eyi hikâye ederler. Hafızamız bu yerlerde yenilenir, hatırlar ve in a olur. Bir ehrin hafıza mekâmı ne kadar muhtelif ve derinse insana dair o kadar anlam ta ıyor demektir. Bu manada meydanlar hayatın yani tarihin pek çok vakiasının ahidi ve ta ıycısıdır.

Bu manada klasik Roma kültüründe yaygın bir ekilde bir mekânın kendine özgü atmosferi ve canlılığı na inanılırdı. Mekândan yere dönü ümün anlam kazandı ı mutlak ruhun hayat buldu u yerleri ifade etmek için “Genius loci (spirit of place)” ıstılahı kullanılırdı. Anla ıldı ı gibi her mekân bir ruha sahipti.

Batı literatüründe ehir, etrafında sur, en yüksek tepesinde kale, ortasında büyük bir ibadet yeri ve bunun çevresinde çar ısı, pazarı ve meydanı bulunan kasaba diye tarif etmektedirler.¹ Ortaça ehirlerini anlatan bu tanım daha çok Avrupa ehirleri esas alınarak yapılmı gibi görünmekle beraber, mevcut durum Ortaça dünyasının ehirlerinin mü terek özelli idir. ehir halkı, yani ehirde ya ayan bütün sâkinler, bir tören veya enlik vesilesiyle meydan veya ba ka kelimelerle ifade edilen geni alanlarda bir araya gelmekteydiler. Antik Yunanda tiyatrolar, Roma döneminde kollesumlar, sirkler, stadyum halkın toplandı ı mekânların ba ında gelmektedir. Bizans döneminde ise stanbul’da Rum meydanı adıyla zikredilen meydanın önemli etkinliklerin yapıldı ı alan oldu u anla ılmaktadır.²

Ortaça Avrupa ehirlerinde daha çok pazaryeri, enlik ve tören alanı olarak kullanılan meydanlar, kilise, katedral gibi dinî yapıların etrafında

¹ Ergin 1936, s.35.

² Sultan I. Gıyâseddin Keyhüsrev’in stanbul’da *Rum meydanı*nda bir Frank ile tutu tu u mücadele bu konuya güzel bir örnek te kil etmektedir. Bizans sarayında kar ıla tı ı yi itli i ve cesaretiyle öhret bulmu bir Frank’ın mparator III. Aleksios’a kar ı küstahça davranı ı, sultanı müdahaleye zorlar. Ancak sultan, Frank’a kar ı olan kinini içinden atamaz ve onunla sava mak ister. Bunun üzerine ok, yay, mızrak, kılıç, kemend ve hançer gibi sava aletlerini yanına alan sultan, atı ile meydana gelir. Sultan, aynı ekilde hazırlı mı yapan Frank ile meydanda kar ıla ır. Bu kar ıla mayı büyük, küçük, cahil, bilgili, okumu , okumamı , her tabakadan insan izler. Müslümanların da katıldı ı seyir alanında Bizans imparatoru da izleyenler arasında yerini almı tır. ki gruba ayrılan insanlardan bir grup sultanın, di er grup Frank’ın tarafını tutmu tur. Mübareze esnasında davul ve trampet sesleriyle yapılan tezahürata bir yandan da Müslümanların tevhid ve tekbir sesleri e lik ediyordu. Frank’ın saldırıya geçti i an ise gayrimüslimlerin co kulu sesleri yükseliyordu. Halkın önünde, iki ki i arasında meydana gelen iddetli kavga, adeta bir sava havasında geçiyordu. Nihayet sultanın Frank’a indirdi i a ır darbeler sonucu, galibiyete ula ması ile söz konusu mücadele sona ermi tir. Bkz. bn Bîbî, s.52-56; Türkçe çev., I, s.71-74.

olu mu tu.³ Ancak Türk ehrinde, Avrupa ehirlere farklı olarak, büyük anıtsal yapıların çevresinde te ekkül etmemi tir. Anıtsal yapıların ba ında gelen cami ile medrese, han, hamam gibi di er yapılar bir meydan unsuru dü ünülerek plânlanmamı tir. Bu durumda Selçuklu ehirlere cami-meydan ba lantısından söz edilemez. Ya da önemli yolların kesiti i noktada bir meydan ortaya çıkmamı tir. Bununla birlikte mescid ile çe me etrafında ve pazar yerlerinde beliren, meydan kadar büyük olmayan açıklıklar mevcuttur.⁴ Daha ziyade bir pazar yeri, “pazar meydanı” tabiriyle ifade edilmi tir. Örnek olarak, at ticaretinin yapıldı ı alan, zamanla “at pazarı” adıyla birlikte “at meydanı” olarak da isimlendirilmi tir.⁵

Selçuklu Dünyasının Meydanları

Meydan eski medeniyetlerde oldu u kadar Türk- slam dünyasında da kendi medeniyet zemini ve anlamlar dünyasında var olmu tur. Türkiye’de ba layan ehirle me sürecinde de bu durum devam etmi tir. ehirin ruhu yine meydanlarda atmaya devam edecektir. Selçuklular ve Beylikler döneminde iskânın en son a amasını olu turan ehir teessüsü ile Anadolu’da eserleri ve izleri bugüne gelebilen ilk Türk ehirle me süreci ba lamı tir.⁶ Bizans’tan Türklere intikal eden ehirler, bunların yanında yeni te ekkül eden yapılar Müslüman Türk toplumun özellikleri ile yeniden ekillenmi tir. Böylece Anadolu ehirleri, Türk- slâm kültür ö elerini bünyesinde barındıran yeni bir görünüm kazanmı tir. Bu yapılanmanın içinde yer alan en önemli unsurlardan biri de “meydan”dır. “Meydan”, Arapça kökenli bir kelime olup, geni alan, saha, yarı ma ve e lence yeri, fırsat ve imkân manalarına gelmektedir.⁷ Aynı kelime aynı telaffuz ile Farsça’da ve Türkçe’de geni kullanım bulmu tur.

Sosyal ve kültürel bulu ma noktası olarak önemli bir amaca hizmet eden meydanlar, Selçuklu ehir kültürünün tarihsel zeminini te kil eden Orta Asya Türk ehirlere de mevcuttu. Semerkand Su d’unda, Kend ehrinde, Özkend’te, Buhara’nın merkezi Nemûket’te muhtelif meydanlar bulunurdu. Harezm’in Horasan tarafındaki merkezi Cürcâniyye’de Buhara meydanına benzer bir meydan olup, burada koyun satılırdı. Ceyhun üzerindeki en büyük

³ Tanyeli 1987, s.65.

⁴ Kuban 1968, s.70.

⁵ Ak it 1996, s.46.

⁶ Dönemin kaynaklarında Selçuklu idarî birimini ifade etmek amacıyla ehir ve vilayet terimleri bazen tek ba larına bazen de birlikte kullanılmaktadır. Bkz. bn Bîbî, s.40, 154, 212, 546; Aksarayî, s.41, 97-98, 218, 243, 247-248, 256, 257, 259, 260; Eflakî II, s.716-718, Anonim Selçuknâme, s.63-70.

⁷ Mutçalı 1995, s.856.

ehir olan Tirmiz'in geni meydanları vardı.⁸ Tarihî sürekliliğe dair verilen bu malumatla alakalı olarak ran co rafyasında Selçuklu ehirlerine temas etmek yerinde olacaktır. Henüz Selçuklulardan önce ran ehirlerinde ehrin merkezinde, önemli sokakların birleştiği ve pazarın açıldığı yerlerde meydanların bulunduğu vakidir. ehirin ortasında yer alan meydanda saraylar, divanlar ve mescid-i cami (Cuma mescidi) yer alırdı.⁹ Ni abur ehrinde bunun en güzel örneğine rastlanılmaktadır. Abbasî halifesi Harun Re'id, Ni abur'a geldiğinde Telâcird meydanında yer alan bir kökte ikâmet etmiştir.¹⁰ Selçuklu sultanı Tuğrul Bey de Ni abur'a hâkim olduğunda Gaznelî sultanlarının idarî merkezi olan, kaynaklarda adyah (aziyah veya Dârü'l-Emân) bahı veya adyah meydanı olarak zikredilen meydandaki sarayda devlet erkânı ile birlikte ikâmet etmiştir.¹¹

Selçuklular devrinde adeta sivil ve askerî hayatın bir parçası haline gelen meydanlarda, ok atılır, at sürülür, cirit, çevgan gibi çeşitli oyunlar oynanır ve spor yapılırdı. Büyük Selçuklular zamanında at her gün bir meydan uzunluğunda yavaş yavaş koşturulur; binici ve at burada çeşitli savaş yöntemleri ile eğitilirdi. "Meydan" kelimesi, bu dönemde at koşturmada bir "birim/ölçek" (vâhid-i kıyâsî) olarak kullanılıyordu.¹²

Meydanlarda çevgan oyunu en çok oynanan oyundu. Sultan Melik Şah, meydan-ı guş ve meydan-ı mübarek'de çevgan (guy) oynardı.¹³ Büyük Selçuklularda görülen söz konusu kültürün, geleneğin Türkler tarafından Anadolu'da yayılması ikardır. Kaynakların verdiği malumat doğrultusunda I. Gıyâseddin Keyhüsrev'in ve sonrasında gelen sultanların tamamının çevgan oynadığı bilinmektedir.¹⁴ Sıklıkla oynanan bir oyun olmasından dolayı çevgan çubuğunun çeşitli motifler arasında oldukça çok tasvir edildiği görülür.¹⁵

I. Alâeddin Keykubâd, Alaiye kalesinin fethinden önce Konya meydanına gelmiş, meydanlarda oynanan çevgan oyunlarında maharet sahibi olan süvarileri oraya çağırır. Kısa sürede "meydan"ın süvarileri ve gençler, "meydan"a gelmişler ve birlikte çevgan oynamışlardır. Oyun bittikten sonra sultan, "meydan"ı terk ederek saraya dönmüştür. İbn Bîbî, oyun esnasında sultanın attığı topun göğese çıktığını belirtirken sultanın oyunda gösterdiği hüneri

⁸ İbn İdris, s.219, 244, 255, 260, 265, 267.

⁹ Yousefifar 1390 h., s.108.

¹⁰ Ni aburî, s.219.

¹¹ Ravendî, s.182; Re'ideddin, s.345.

¹² Köymen 1992, s.285.

¹³ Re'ideddin, s.370, 379.

¹⁴ İbn Bîbî, s.43; Türkçe çev., I, s.62.

¹⁵ Ersan 2006a, s.84.

vurgulamaktadır.¹⁶ Sultan, Konya’dan ba ka, Kayseri’ye geldi inde burada ikâmet etti i vakit, Me hed meydanında gezintiye çıkar, çevgan oynardı.¹⁷ Yine Sultan, Yassıçimen sava ından bir gün önce de Sivas meydanında çevgan oynadı. Burada Eyyübî Meliki E ref’i kar ılayan Sultan, Melik E ref için düzenlenen sazlı-sözlü e lencenin dı ında meydanda çevgan oynadı.¹⁸ Alı ılmı tan farklı olarak sultanın hangi amaçla aldı ı kaynakta tavzih edilmeksizin, bir gün Konya meydanına giderken beraberinde çetr, sancak, davul ve boru götürdü ü ifade edilir.¹⁹ Sultanın hükümdarlık sembollerini meydana giderken yanında almasının bir manası olmalıdır.

Selçuklu devletinin inhitatına yakın zamanlarda sultanların meydanlarda çevgan oynamaya devam ettikleri görülmektedir. Hatta III. Alâeddin Keykubâd, Ramazan ayında (Kadir gecesi) Sivas meydanında çevgan oynayıp at sürmü tür. Sultan, o kadar yorulmu tur ki, susuz kalarak tuttu u orucu bozmak zorunda kalmı ; meydanın bir kö esinde yemek yiyip, su içmi tir.²⁰

Selçuklular zamanında bilhassa gezinti ve idman sahası olarak kullanılan “meydan”, ehir surlarının dı ında geni bir alanı kaplayan, yemye il ve çimenlik bir saha olarak tasvir edilir.²¹ Bu özelli inden dolayı bazı yerlerde meydanlara, Gök-meydan (veya Kök-meydan) da denmektedir.²² Bir meydanın çevreledi i alan hemen hemen, ehirde ya ayan tüm halkı alacak büyüklü e sahip olmalıdır. bn Bîbî, Yassıçimen sava ında Selçuklu ve Harezmi ordularının kar ıla tıkları sırada, arada kalan mesafenin iki meydan kadar olmadığını iir dizelerinde tasvir etmi tir.²³ Ancak meydanın geni li ini belirlemek için bu bilgi yetersizdir. Muhtelif geni likte olmasına ra men normal bir meydanın eni ve boyu ortalama 1000 ar ın ölçüsünde hesaplanmı tir.²⁴ Bu durumda meydanın çevresi 4000 ar ın, iç sahası ise 1.000.000 ar ın karedir.²⁵ Bu ölçünün günümüzdeki kar ılı ı 574.170 metre karedir.²⁶ Türkiye Selçuklu ehirlerindeki mevcut meydanların da takriben aynı boyda oldukları dü ünülmektedir. Anla ıldı ı gibi ortak etkinlik alanı olan meydan sahası son derece geni ti.

¹⁶ bn Bîbî, s.239; Türkçe çev., I, s.258.

¹⁷ bn Bîbî, s.271, 350; Türkçe çev., I, s.289, 360.

¹⁸ bn Bîbî, s.390; Türkçe çev., I, s.393; Ersan 2006a, s.79.

¹⁹ bn Bîbî, s.271; Türkçe çev., I, s.289.

²⁰ Aksarayî, s.282-283; Türkçe çev. s.229.

²¹ Eflakî, I, s.258; Türkçe çev., I, s.250.

²² Baykara 1998, s.53; Baykara 2004, s.419-420.

²³ bn Bîbî, s.402; Türkçe çev. s.405.

²⁴ *Münyetü'l-Güzât*, s.123.

²⁵ Köymen 1992, s.285 dn. 279.

²⁶ 1 ar ın (zirai)² = 0,57417 m² = 4 ayak²

Selçuklu Türkiyesi'nde "meydan"ın çe itli fonksiyonu vardı. Spor, gösteri gibi birçok sosyal faaliyet meydanlarda icra edilirdi. ehir halkını ilgilendiren enlikler ve kutlamalar için en uygun mekânlar buralardı.²⁷ Toplu ekilde kılınan bayram namazları, toplumun hemen hemen ço unlu unu ilgilendiren mü terek bir ritüel olmasından dolayı en önemli etkinliktir.²⁸ Meydanlarda toplanan halk, namazını kıldıktan sonra muayede (bayramla ma) töreni ifa edilirdi.²⁹ Sultan I. Alâeddin Keykubâd, 1237'de Diyarbakır seferine hazırlanırken ordusunu Me hed meydanında topladı ı sırada Ramazan bayramının ilk günü idi. Bu vesileyle sultan, "meydan"da büyük bir resmî geçit düzenlemi tir. Bayram enliklerinin düzenlendi i bayramyerine toplanan bütün devlet erkânı ve askerler de, çe itli oyun ve e lencelerle bayramı kutlamı lardır. Askerlerden her biri, sultanın önünde hünerlerini göstermi lerdir.³⁰

Müslüman Türk toplum için bayram merasimi son derece önem arz etmektedir. Buna ba lı olarak bir süre sonra, önemli meydanlarda kalıcı ibadet mekânı sa lamak amacıyla minber ve mihraptan meydana gelen namazgâhlar in a edilmi tir.³¹

Bayram vesilesiyle kılınan namazlar için meydanların bir kenarında bulunan musallalar, zamanla cenaze namazlarının kılındı ı mekânlar olmu tur. Bunun sonucunda cenazeler, meydanın yakınına gömülmeye ba lanmı ve bir müddet sonra meydan mezarlıkları ortaya çıkmı tir. Selçuklu ehirlerinin birço unda meydan mezarlıkları görülmektedir.³² Bunlardan bugün hâlâ sa lam vaziyette mevcudiyetini muhafaza eden Ahlat Meydan Mezarlı ı dikkate de erdir.

Tıpkı sultanlar gibi devletin ileri gelenleri de bir takım sosyal faaliyetler için "meydanlar"ı kullanırlardı.³³ Selçuklu saltanat nâibi Sahib emseddin Muhammed, ikinci namazından sonra genellikle "meydan"a gelir, burada ok atar, at sürer, çe itli oyunlar oynar ve spor yapardı. Anla ıldı ı gibi meydanlar, o dönemde bir çe it e lence ve spor (idman) sahasıydı.³⁴ Birçok sporun icra

²⁷ Ersan 2006a, s.76; Ersan 2006b, s.79.

²⁸ *Anonim Selçuknâme*, 89; Bir kurban bayramı günü Mevlana ile o lu Bahaeddin Veled birlikte meydana gitmi lerdir. O sırada meydanda toplanan halkın gruplar ekinde salavat getirdikleri belirtilir. Bkz. Eflakî I, s.479; Türkçe çev. I, s.464.

²⁹ Osmanlılar zamanında tıpkı Selçuklularda oldu u gibi bayramla ma gelene inin devam etti i görülmüyor. Bayramlarda Osmanlı padi ahları, Alay Meydanı'na taht kurarak halk ile bayramla ırlardı. Bkz. Halaço lu 2000, s.150.

³⁰ bn Bîbî, s.459; Türkçe çev. I, s.454.

³¹ Baykara 2000, s.213; Baykara 1996, s.43; Akmaydalı 1994, s.123.

³² Baykara 2000, s.114.

³³ bn Bîbî, s.465-466; Türkçe çev. II, s.20-21.

³⁴ bn Bîbî, s.573; Türkçe çev., II, s.107.

alanı olan meydanların önemli ve yaygın bir Türk sporu olan güre için de tahsis edilen mekân oldu u görülmektedir.³⁵

Bununla birlikte sultanların ve devlet ileri gelenlerinin katıldığı ı çe itli törenler veya devlet merasimleri, meydanlarda yerine getirilirdi. Sultan I. zzeddin Keykâvus, Kayseri’de bulundu u zaman maiyeti ile birlikte gezintiye çıktı ı esnada, Erzincan emîrleri vedala mak amacıyla sultanın yanına gelmi lerdir. Emîrlere, burada atlarından inerek sultanın elini öpmü ler ve memleketlerine dönmü lerdir. Emîrlerin ayrılmasının ardından sultan, “meydan”da beyler ile birlikte çevgan oynanı tır.³⁶

Selçuklularda, “meydan”, “at” ve “çevgan” o kadar iç içe girmi tir ki sultanlara yapılan dualara konu olmu lardır. Su dak’ın fethi sırasında ehir halkı, I. Alâeddin Keykubâd için u ekilde dua etmi tir: “Gök, padi ahın at ko turdu u meydan olsun. Dolunay, onun çevganının topu olsun.”³⁷

“Meydanlar”, aynı zamanda askerî faaliyetlerin yapıldı ı alanlardı. Selçuklu ordusunun do uya düzenleyece i seferlerde asker, bütün teşhizatıyla Kayseri’de bulunan Me hed sahrası adıyla geçen meydanda toplanırdı. Me hed sahrası Keykubâdiye sarayı ile ehir arasında yer alıyordu.³⁸ Sefer öncesinde meydana çadırlarını kuran ordu, sultanın verece i emri burada beklerdi.³⁹ Bu alan, bilhassa I. Alâeddin Keykubâd ve o lu II. Gıyâseddin Keyhüsrev döneminde daha çok sefer ve sava meydanı olarak kullanılmı tır.⁴⁰

Düello veya mübareze olarak ifade edilen iki ki i arasında, tanıklar önünde yapılan mücadelelerin, Selçuklular zamanında meydanlarda yapıldı ı görülmektedir. Kaynaklarda sıkça rastlanmamakla birlikte bu konuyla ilgili istifade edilecek kadar bilgi mevcuttur. Yukarıda bahsedildi i üzere Sultan I. Alâeddin Keykubâd, 1237’de Diyarbakır seferine hazırlanırken ordusunu Me hed meydanında topladı ı sırada Ramazan bayramının ilk günü olması dolayısıyla bayramı burada kutlamı tı. Çe itli e lencelerin yapıldı ı merâsim meydanının bir müddet sonra bo alması üzerine, sultan, kıymetli mücevherlerden olu an elbiseleri ile “meydan”a at üstünde çıkmı tır. Meydanda Emîr Celâleddin Karatay ile zorlu bir mübarezeye tutu an sultan, bu çarpı mada elindeki mızrak ile Celâleddin Karatay’ı atından dü ürmek için etkili hamleler yapmı , ancak emîr, kalkanyla kendisini müdafaa etmi tir. Bu gösteriden sonra

³⁵ Ersan 2006a, s.88; Ersan 2006b, s.83.

³⁶ bn Bîbî, s.182; Türkçe çev. I, s.201.

³⁷ bn Bîbî, s.327; Türkçe çev, I, s.340.

³⁸ Ak it 1996, s.46.

³⁹ bn Bîbî, s.300, 447, 459; Türkçe çev. I, s.315, 443, 454.

⁴⁰ bn Bîbî, 459; Türkçe çev. I, s.454.

yorgun dü en sultan, dinlenmek amacıyla üç ba lı özel ota ına (serâ-perde) girmi ve namaz kılmı tır.⁴¹

Ayrıca yine aynı konuyla alâkalı olarak Sultan I. zzeddin Keykavus döneminde iki emîr arasında Ankara meydanında ya anan hâdise dikkat çekicidir. I. zzeddin Keykavus'un karde i Alâeddin Keykûbad'ı bertaraf etmek amacıyla Ankara'ya düzenledi i seferde, ilk kar ıla ma Emîr Mübârizeddin sa ile Emîr Necmeddin Behram ah arasında meydana gelmi tır. Henüz çocuk iken aralarında vûkû bulan dü manlık, bu seferde yeniden tezahür etmi , Emîr Mübârizeddin'in Emîr Necmeddin'i ça rısı ile iki emîr kıyasıya mücadeleye ba lamı tır. Emîrlerin Ankara meydanında önce mızraklar, mızrakların parçalanması üzerine gürzler, ondan da sonuç alınamayınca kılıçlarla tutu tukları çarpı ma Alâeddin Keykûbad'ın müdahalesiyle sona ermi tır. Emîr Mübârizeddin, ehrin içindeki Alâeddin Keykûbad tarafından ça rılması üzerine, meydanı ilk terk eden olmu tur. Ardından Emîr Necmeddin, Sultan I. zzeddin Keykâvus'un yanına gitmi ; meydana gösterdi i maharetinden dolayı hil'at ile ödüllendirilmi tır.⁴² Nitekim meydana sergilenen mübarezeler, Türklerde meydan kültürünün bir di er zenginli ini göstermesi bakımından çok önemlidir.

Selçuklular, bazı cezaları meydanlarda uyguluyorlardı. Tâceddin Pervane, hakkında çıkan zina dedikoduları nedeniyle meydana cezaya çarptırılan devlet adamlarındandır. Siyasî ihtirasları olan Sâdeddin Köpek'in, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev'den aldı ı ferman ile Tâceddin Pervane, Alâiye'den Ankara'ya götürülmü tür. Zincire vurularak Ankara meydanına getirilmi ve burada göbe ine kadar topra a gömülmü tür. Halktan olu an insanlar tarafından recm suretiyle meydana öldürülmü tür.⁴³

Bütün bunlardan farklı olarak “meydanlar”, sava larda ele geçirilen esirlerin toplandı ı yer olarak kar ımıza çıkmaktadır. 1242 yılında Mo ollar, Erzurum'u ele geçirdiklerinde ehrin idaresinde bulunan Emîr Sinaneddin Yakut ile o lunu esir almı lardır. Esirler, elleri ba lı, ba ları açık ekilde, Erzurum meydanında bir sandalyede oturmakta olan Mo ol komutan Baycu'nun huzuruna getirilmi ler ve orada öldürülmü lerdir.⁴⁴ Aynı ekilde Mo ollar, Köse da sava ndan sonra Kayseri'yi i gal ettiklerinde Emîr-i Ârız ile bütün askerleri esir almı lardır. Onları ba lı ekilde Me hed meydanına

⁴¹ bn Bîbî, s.459; Türkçe çev. I, s.454.

⁴² bn Bîbî, s.134-135; Türkçe çev. I, s.156.

⁴³ bn Bîbî, s.474; Türkçe çev. II, s.28-29.

⁴⁴ bn Bîbî, s.516-517; Türkçe çev. II, s.64.

Türkiye Selçuklu Şehirlerinde “Meydan” Kültürü

götürerek burada öldürmü lerdir.⁴⁵ Türk esirlerin burada ehit edilmesinden dolayı bu alana Me hed adının verildi ini söylemek mümkündür.

Selçuklular zamanında “meydan”dan sorumlu bir görevli olarak “meydan emîri” (emîr-i meydan) kar ımıza çıkmaktadır.⁴⁶ Bu emîrin görevi kaynaklarda belirtilmemi tir. Ancak onun meydanın bakımı, meydanda icra edilen bir takım faaliyetlerin düzenlenmesi gibi i lerden sorumlu oldu u dü ünülmektedir.

Selçuklularda “meydan”ın kültür ve toplum hayatının tekâmülü üzerinde son derece etkili oldu u anla ılmaktadır. Zîra Karamano lu Mehmet Bey’in 13 Mayıs 1277’de Dîvan toplantısında “bundan sonra dîvanda, dergâhta, bargâhta, mecliste ve meydanda Türkçeden ba ka bir dil kullanılmayacaktır” ekinde dile getirdi i karar bunu açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁷ Burada Türkçenin kullanılmasının gerekli oldu u resmî mekânlarla birlikte meydanın da vurgulanması, tesirini göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Selçuklu ehir hayatında büyük yeri olan “meydanlar”, zamanla ehir kapılarının isimlerinde anılmaya ba lamı lardır. Açıldıkları yere göre ad alan ehir kapılarından “meydan”a (gök meydana) açılan kapıya meydan kapısı denmi tir.⁴⁸ Kaynaklarda bizzat Konya, Kayseri, Amasya ve Aksaray surlarından birinin adının “meydan kapısı” oldu u zikredilmektedir.⁴⁹

Henüz erken dönemlerde Selçuklu ehirlerinde “meydan” isminin mahalle adı olarak kullanıldı ı görüüyor. Konya’da “Meydan” adını ta ıyan mahalle örnek te kil etmektedir.⁵⁰ Selçuklulardan Osmanlılara ve sonrasında günümüze intikal eden meydan kültürünün izleri bugün de yer isimlerinde mevcudiyetini sürdürmektedir. “Gökmeydan” ismi Bitlis’te bir mahalle ve cami adı, Eski ehir’de bir mahalle adı ve skenderun’da bir köy adı olarak ya amaktadır. Yine meydan ile ilgili olarak, Malatya’da, bugün Battalgazi adıyla bilinen Eski Malatya’da surların dı nda Meydanba ı mahallesi, Aksaray’da Meydan mahallesi ve Sinop’ta Meydankapı mahallesi ve camisi bulunmaktadır. Ayrıca bugün Denizli’de “Bayramyeri” adlı semtin önceden bayram enliklerinin düzenlendi i bir meydan yeri oldu unu ve adını bugüne kadar muhafaza etti ini söylemek mümkündür.

“Meydan” ile ilgili pek çok ıstılahın ve ifadenin ortaya çıkı tarihlerini çok eskilere götürmek yanlı olmaz. Günümüzde insanların diledi ini

⁴⁵ bn Bîbî, s.530; Türkçe çev. II, s.74.

⁴⁶ bn Bîbî, s.496, 623; Türkçe çev. II, s.47, 148.

⁴⁷ bn Bîbî, s.696; Türkçe çev. II, s.209.

⁴⁸ Baykara 1998, s.54; Baykara 2004, s.420; Baykara 2006, s.280.

⁴⁹ Eflakî I, s.380; Türkçe çev. I, s.370; bn Bîbî, s.465; Türkçe çev. II, s.20; Tanyeli 1987, s.167; Topal 2009, s.59.

⁵⁰ Turan 1947, s.220, Tanyeli 1987, s.167.

yapabilmeleri için her türlü ko ulun müsait oldu u, engellerin ortadan kalktı ı manasında kullanılan “meydan sana/ona/bana/ kaldı” ıstılahı Selçuklular zamanında istifade edilmekteydi.⁵¹ Ayrıca bunun örneklerini ço altmak mümkündür. “Meydan okumak”, “meydana çıkmak”, “meydanı bo bulmak”, “meydan vermek” gibi tabirlerin ve “at ölür meydan kalır, yi it ölür an kalır” gibi erklik ve ölümsüzlük manasında kullanılan atasözünün meydan kültürünün bir yansıması ekinde yıllardır kullanılan ifadeler oldu u anla ılmaktadır.

“Meydan”ın tasavvuf dünyasında da önemli bir yere sahip oldu u bilinir. Tasavvufta kâinat anlamına gelen “meydan”, aynı zamanda Mevlevî ayinlerinin gerçekle ti i alanın adıdır. Âyinler, XV. yüzyılda belli bir âdâb ve erkâna tâbi olarak “meydan-ı erif” denilen alanda yapılmaya ba lamı tır. “Meydan-ı erif” semâhânenin ortasında kâinatı temsil eden daire biçimindeki alandır. Bu alanda meydan hizmetlerine bakan görevliye meydancı veya meydancı dede denir. Âyine i tirak edecek ki iler, meydancı dedenin “buyurun yâ hû” dâveti üzerine semâhâneye yönelirler.⁵²

Selçuklu meydan kültürü üphesiz öncesi ve sonrasıyla bir çevrenin ve gelene in meydanıdır. Mü terek de erler sistemi ile yo urulmu bir dünyanın ortak i lev ve anlam dünyasının bir parçasıdır.

Bu cümleden Mısır’da kurulan Tolunulları, İh îdîler, Eyyûbîler ve Memlûkler döneminde bilhassa Kahire’de kurulan meydanlar dikkat çekmektedir. Bu meydanların pek ço u Nil’e nâzır, oturulacak yeri olan e lence ve dinlenme sahası ekinde dü ünülerek olu turulmu tur.⁵³

Sonuç olarak Anadolu’da, Türkiye Selçuklularından itibaren ba layan ve günümüzde ehrin temel dokusunu olu turan “meydan”, kültür tarihimiz açısından son derece önemlidir. Selçuklular zamanında “meydanlar”ın daha çok spor müsabakalarının yapıldı ı alan veya idman sahası olarak kullanıldı ı görülmektedir. Bu dönemde “meydanlar”, yöneticilere ve halka, gündelik hayatın dı nda, bireysel ya da toplumsal özgürlüklerini ya ama imkânının sunuldu u mekânlar olarak önemli bir konuma sahiptiler. Bilhassa “meydanlar”da oynanan çevgan oyununun asıl gayesi sultanın ve süvarilerin maharetini göstermek, kabiliyetlerini geli tirmek ve nihayet en önemlisi sava a hazırlamaktı. Bununla birlikte “meydanlar”, bayram gibi çe itli törenlerin ve

⁵¹ bn Bîbî, s.142; Türkçe çev., I, s.163.

⁵² Özcan 2004, s.464.

⁵³ Bu meydanlardan bazılarının isimleri u ekildedir: bn Tolun Meydanı, İh îd Meydanı, Kasr Meydanı, el-Melîku’l-Azîz Meydanı, es-Salihî Meydanı, Karaku Meydanı, Nâsırî Meydanı. Selçuklularda oldu u gibi özellikle sultanların ve emirlerin Kahire meydanlarında çevgan, kabak oyunu oynamaları, nerede olursa olsun Türk meydan kültürünün mü terek temsilidir. Bkz. el-Makrîzî, s.25-34; Memlûklerde kabak oyunu hususunda bkz. Kanat 2004, s.371-379.

Türkiye Selçuklu Şehirlerinde “Meydan” Kültürü

sosyal etkinliklerin gerçekleştirildiği, yeri geldiğinde bazı cezaların uygulandığı yerler olmuştur. Böylece belirli zamanlarda halkın toplandığı “meydanlar”da, bireyler arasındaki birliktelik, toplumsal dayanışma ve bağların güçlenmesi sağlanır. Toplumdaki bireyler arasındaki farklar en aza indirilir, ilişkiler düzenlenir ve bir bütünlük oluşturulur. Meydanlarda icra edilen etkinlikler, kutlamalar, gösteriler vesilesiyle sosyal ilişkiler sağlamlaştırlır. Anlatıldığı üzere Selçuklular döneminde din, dil ve etnik farklılık gözetilmeksizin bir şehirde yaşayan halk, çeşitli sebeplerle “meydanlar”da bir araya gelmekteydi. Nitekim dinî veya geleneksel etkinliklerin yerine getirilebilmesi amacıyla ortaya çıkan bu kültür mekânlarında halkın bir araya gelmesi, birliktelik ve samimiyet duygusunun gelişmesine imkân sağlamıştır. Bu bağlamda “meydan”, bir şehirde yaşayanları ortak bir paydada buluşturan, hem ehilîlik olgusunun güçlendiği yer olarak önem kazanır.

KAYNAKLAR

- Akmaydalı 1994 Hüdavendigâr Akmaydalı, “Mihrablı Ve Minberli Namazgâhlarımız”, *Vakıflar Dergisi*, S. XXIII, 123-143.
- Aksarayî Kerimüddin Mahmud Aksarayî, *Müsâmeret Ü'l-Ahbâr*, N r. Osman Turan, 2. Baskı, Ankara: TTK, 1999, Türkçe Tercüme: Mürsel Öztürk, Ankara: TTK, 2000.
- Ak it 1996 Ahmet Ak it, *Türkiye Selçukluları Devrinde Kayseri Şehri*, Basılmamı Doktora Tezi, Kayseri.
- Anonim Selçuknâme (*Tarih-İ Âl-İ Selçuk Der Anatoli, Anadolu Selçukluları Tarihi III*), Yay. ve çev. Feridun Nafiz Uzlu, Ankara, 1952.
- Baykara 1998 Tuncer Baykara, *Türkiye Selçukluları Devrinde Konya*, 2. Baskı, Konya.
- Baykara 2000 Tuncer Baykara, *Türkiye'nin Sosyal ve İkisadî Tarihi (XI-XIV. Yüzyıllar)*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Baykara 2004 Tuncer Baykara, *Türkiye Selçuklularının Sosyal ve Ekonomik Tarihi*, stanbul.
- Baykara 1996 Tuncer Baykara, “Ulu Cami-Selçuklu ehrinde skâni Belirleyen Bir Kaynak Olarak”, *Bulleten*, LX/227, 33-57.
- Baykara 2006 Tuncer Baykara, “Türkiye Selçuklularında ehir/Kent ve ehirliler Kentliler”, *Anadolu Selçukluları ve Beylikler Dönemi Uygarlığı I*, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ı Yayınları, Ankara, 275-291.
- Eflakî Eflakî, *Menâkıbu'-L Ârifin*, I. Cilt, Yay. Tahsin Yazıcı, Ankara: TTK, 1959, Türkçe Terc. Tahsin Yazıcı, *Ariflerin Menkıbeleri*, I, stanbul: Meb, 1964; II. Cilt, Yay. Tahsin Yazıcı, 2. Baskı, Ankara: Ttk, 1980.
- El-Makrîzî Takîyüddîn el-Makrîzî, *El-Hutat*, III. Cilt, Kahire, 1998.
- Ergin 1936 Osman Ergin, *Türkiyede Şehirciliğin Tarihi İnkişafı*, stanbul.
- Ersan 2006a Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Devlet Erkânının E lence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/1, 73-106.
- Ersan 2006b Mehmet Ersan, “Türkiye Selçuklularında Halkın E lence Hayatı”, *Tarih İncelemeleri Dergisi*, XXI/2, 77-92.
- Halaço lu 2000 Yusuf Halaço lu, “Klâsik Dönemde Osmanlı Devlet Te kilâtı”, *Genel Türk Tarihi*, 6. Cilt, Yeni Türkiye Yayınları, 163-239.
- bn Bîbî bn Bîbî, *El-Evâmirü'l-Alâiyye Fî'l-Umûri'l-Alâiyye*, Tıpkı Basım, Önsöz Ve Fihristi Haz. Adnan Sadık Erzi, Ankara: TTK, 1956, Türkçe Tercüme: Mürsel Öztürk, Ankara, 1996.

Türkiye Selçuklu Şehirlerinde “Meydan” Kültürü

- Kanat 2000 Cüneyt Kanat, “Memlûk Devleti’nde Askerî Bir Oyun: Kabak Oyunu”, *CIEPO XIV. Sempozyumu Bildirileri(18-22 Eylül 2000)*, Ankara: TTK, 371-379.
- Köymen 1992 Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, C. III, Ankara.
- Kuban 1968 Do an Kuban, “Anadolu-Türk ehri Tarihî Geli mesi, Sosyal Ve Fizikî Özellikleri Üzerinde Bazı Geli meler”, *Vakıflar Dergisi*, VII, stanbul, 53-73.
- Mutçalı 1995 Serdar Mutçalı, *Arapça-Türkçe Sözlük*, stanbul: Da arcık Yay. *Mûnyetü’l-Gûzât* Haz. Mustafa U urlu, Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı ı Yayınları, 1987.
- Ni âbûrî Ni âbûrî, *Târih-İ Nişabur*, Yay. Muhammed Rıza efî Kedkeni, Tahran, 1375 h .
- Özcan 2004 Nuri Özcan, “Mevlevî Âyini”, *TDV İA*, C. 29, Ankara, 464-466.
- Ravendî Muhammed b. Ali Ravendî, Râhatu’s-Sudur ve Ayetu’s-Sûrur, N r. Muhammed kbal, Tahran, 1364 H .
- Re ideddin Re ideddin Fazlullah, *Camiu’t-Tevârih*, C. II, Haz. Ahmet Ate , Tahran, 1362 h .
- e en 2001 Ramazan e en, *İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri*, Ankara: TTK.
- Tanyeli 1987 U ur Tanyeli, *Anadolu Türk Kentinde Fiziksel Yapının Evrim Süreci (11.-15. Yüzyıl)*, stanbul.
- Topal 2009 Nevzat Topal, *Anadolu Selçukluları Devrinde Aksaray Şehri*, Ankara.
- Turan 1947 Osman Turan, “ emseddin Altun-Aba, Vakfiyesi Ve Hayatı”, *Bulleten*, XI/42, 197-235.
- Yousefifer 1390 h . Shahram Yousefifar., *Costarhayi Der Monasebat-ı Şehr Ve Şehrneşini Der Dovre-i Seljuqıyan*, Tahran.

Tülay Metin

Tülay Metin